

Szerkesztőség
és kiadóhivatal:
Budapest,
I. Győri-út 13.

BOTOND

Szépirodalmi és tudományos folyóirat
Megjelenik havonként

Egyes szám ára
6000 korona
Egész évre
60.000 korona

Az erdélyi szellemről.

Irta: *Imre Sándor dr.*

Az erdélyi szellemet az erdélyiek lelki életében kell keresnünk, annak színezetében és tartalmában. Ahogyan az egyesek között nyilvánvaló különbségek vannak, csakúgy meg lehet találnunk a sajátos, közös vonásokat egy-egy nép tagjaiban, az ország egyes részeinek lakósaiban. Mások az uralkodó gondolataik, tehát gondolkodások köre és tartalma; más színezetű az érzelmi életök, mert más viszonyok között nem fejlődhetett távolállókéval azonosan; más az akarások iránya, hiszen az élet sajátos körülményei más-más cselekvést tesznek szükségessé. Vajjon van-e mindezekben sajátos erdélyiség: jellemzi-e az erdélyi embert a gondolkodásnak, az érzelmi életnek, a törekvéseknek valami közös minősége.

Ki az erdélyi ember? Legelső sorban azt kell erdélyinek tekintenünk, aki erdélyi bennszülött, de nem testi születését értve, hanem a lelkét, azaz akinek egész gondolatvilága, érzülete, törekvéseinek alapja ott gyökerezik Erdély multjában, tehát aki lelkileg erdélyi származású. Azután erdélyi az is, aki bár nem ott született, családját semmi sem kötötte Erdélyhez, de az élet sodra oda jutatta s magába szívta Erdély levegőjét, magába fogadta s tudatosan élte Erdély életét. De nem erdélyi senki, aki ha talán ott született is, sokáig ott élt is, nem tudta sem megérteni, sem átérezni, hogy erdélyinek lenni mit jelent.

Ha igazságosak akarunk lenni és a valóságot akarjuk látni, az erdélyi emberről szabad-e csupán az erdélyi magyar emberre gondolnunk? Erdély eddig sem csupán magyarokból állott; a más nyelvűeknek más volt eddig is a gondolatvilágok az érzületök, mások voltak — óh mennyire mások! — a törekvéseik, mint a magyaroknak; de tagadhatatlan, hogy erdélyiek voltak azok is. Ha csupán a magyarság iránt érdeklődtünk is és csak a magyarság életében keressük az erdélyi szellemet akkor is, épen a tisztánlátás érdekében feltétlenül számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy Erdély lakossága mindig rendkívül tagozott volt: többféle nyelv, különböző felekezetek és a társadalom osztályainak különbözőségei megosztották. Erdélyről beszélve mindenik nyelvű, mindenik felekezetű és valamennyi társadalmi osztályhoz tartozó erdélyi embert együtt kell értenünk, mert csak ebben az egységben lehet valamelyik résznek a sajátosságát felismernünk és megértenünk. Vajjon nem lehet-e találni olyan vonásra, amely minden erdélyit, akár magyar, akár nem magyar, közösen jellemzi?

Ilyen közös vonásnak látom pl. azt, hogy Erdély mindhárom népének, a magyarnak, szásznak, romának a lelkében ott élt annak a tudata, hogy tőlük távol, az erdélyi határon túl nagy tömegekben élnek rokonai, édes testvéreik. Tudták ezt a románok s amint művelődtek, egyre általánosabbá vált köztük az egytíve tartozásuk érzésének gondos fejlesztése, a hegyeken túlról kapott anyagi és erkölcsi támogatás hatása. Tudták a szászok s rendkívüli mértékben erősítette öntudatukat, ellenálló képességüket, sajátos vonásaik féltékeny őrzését, hogy a Németországon kívül élő németek szervezése közben reájok különös gondot fordítanak és a nagy német néphöz való tartozás tudatát szakadatlan személyes érintkezéssel is erősítették. Tudta az erdélyi magyarság is, hogy összetartozik a Királyhágótól nyugatra élő magyarsággal, de ez a tudat nem járt együtt ugyanolyan érzelmekkel és törekvésekkel, mint a másik két erdélyi népfajban. Az erdélyi magyar lélek megértése azt követeli, hogy ezt ne hallgassuk el: az erdélyi magyarság tele volt panasszal amiatt, hogy az erdélyi határon túl élő, nagy tömegű magyarság nem törődött eléggé Erdély magyarjaival, nem gyámolította, sorsát nem tartotta úgy szemre előtt, mint a románokét a román királyság és a szászokét a nagy messzeségből is a németség hatalmas szervezetei. Amikor az erdélyi szellem magához vonzott s az erdélyi egyetem hallgatója lettem: eleinte értetlenül hallgattam, milyen következetesen tettek különbséget ősi kolozsváriak erdélyi ember és magyar ember között, hogy bukkant elő mind-egyre a budapesti szellemmel, a magyarországi politikával való elégedetlenség. Azután megértettem, hogy sok minden bajnak itt van a forrása: az egy hazává egyesült két haza magyarsága nem tudott lelkileg összeforrni s ezért az erdélyiek a nagyobb részt hibáztatták, ez azonban nem igen vette tudomásul a panaszokat és nem érezte a belső egység hiányát.

Erről a pontról indulva lehet megérteni az erdélyi magyarság némely jellemző tulajdonságát. Az elszakítás előtt az erdélyi magyarság lelkülete három forrásból alakult. Egyik: a multnak, a nagy harcokkal és veszedelmekkel teljes, de mégis dicsőséges, fényes multnak, a fejlődmi Erdélynek emlékezete. A másik: a helyzetük, amelyet az erdélyi magyarság mindig nyitott szemmel nézett és soha sem titkolta el maga előtt, hogy a jövőt egyáltalában nem tarthatja veszélytelennek. A harmadik épen ez volt: a jövőért való aggodalma és a nagy tömegű magyarsággal, az anyaországgal való kapocs. Ha mindezeknek a hatását keressük, ilyenféle vonásokra bukkanunk.

Ami a gondolatvilágot illeti, nyugodtan megmondhatjuk, hogy az erdélyi embert igen nagy mértékben, első sorban a maga gondja-baja foglalkoztatja. Az erdélyiségből származó gond és baj. Láta az erdélyi magyarság veszedelmét, segedelmet azonban nem látott a szükséges mértékben, főként olyan mértékben nem, amilyen mértékben a románság a hegyeken túlról kapta. Ez indította az erdélyi magyart arra, hogy maga keresse a menekvés, a védekezés módját. Innen van, hogy az erdélyi ember sokkal többet gondol a jövőre, mint például az alföldi magyar. Ez már a nagyobb tömegben élő, egynyelvnek sajátja, hogy nemzeti létük kevésbé aggasztja őket, s a jövő nem nagy probléma a számukra és az előgondolás leginkább csak a jövő termésig terjed.

Akik nem láttak közvetlen és állandó nemzeti veszedelmet, természetes, hogy azok gondolkodását nem foglalja el a nemzeti önvédelem módjainak keresése és így érthetően fejlődik ki a közömbösség a nagy kérdések iránt. Még az is érthető, hogy a végeken élők veszedelmét is hajlandó az ország közepén nyugodtan élő magyarság amazok személyes bajának nézni, hiszen az messze volt, őt közvetlenül nem érintette. Az erdélyi embert azonban állandóan kötötte a jövő bizonytalansága, a fellegek tornyosulása. S ennek az a nevezetes következménye lesz, hogy a nagy veszedelemteljes, súlyos változások előérzete miatt nagy gondnal foglalkozott a maga apró dolgaival. A közdolgokba nem sok beleszólása volt, az ország ügyeit — még az egészen rá vonatkozót is — meglehetősen nélküle, messziről intézték, csinálta hát a maga dolgát, próbálta biztosítani a maga személyes jövőjét. És bizony ezt nagyon sokszor ellenséges körülmények között kellett tennie, maga és családja kenyerével, gyermekei boldogulásának keresése közben lépten-nyomon látható és rejtett, idegen erők törvényes akadályaiiba botlott. A védekezés arra kényszerítette az erdélyi embert, hogy jóllehet távoli veszedelmet látott, mégis a közvetlen, apró kérdésekkel foglalkozzék alaposan. Így állott elő az erdélyi gondolkozásnak bizonyos szűkkörűsége. Csodálatosnak veszik, hogy az erdélyi emberben nagyobb mértékű az átlagosnál a jövőbelátás, a jövőért való nyugtalanság és a gondolkozása mégis szűkkörűvé vált. Ezt igen sokszor vetik az erdélyiek szemére: kicsinyesek, aprólékosak, csak a közvetlenre gondolnak. Hogyne kellett volna ilyennek lenniök, hiszen tisztán látták, minden percben érezték az égő veszedelmet, nemcsak a magyarságot, mint egészet, hanem a saját személyöket is fenyegetve látták, magukra voltak utalva, magukról tehát gondoskodniok kellett.

A lelki élet egységes volta miatt ennek az állapotnak az érzületre is mély hatása lett. Élt az erdélyi emberben — talán ma is él — a fényes múlt tudata és az ebből eredő önérzet. Nemzedékről-nemzedékre szállott Erdély dicső multjának, önálló állami életének emlékezete; nem feledték el, hogy egykor önállók voltak, államot alkottak és tartottak fenn nagyon nehéz viszonyok között; védőbástya voltak, biztosították a viszonylagos nyugalmat Magyarország számára. S ezek az emlékek állandóan fentartották a sajátos hivatás gondolatát, az erdélyi önállóság vágyát, hiszen egészen 1918-ig is minduntalan találkoztunk ezzel a gondolattal, hogy jobb volna, ha sorsukat maguk intézhetnék. Mindezzel azonban együtt jár más is. Az erdélyi emberben nemcsak a fényes korszakok emléke élt, hanem az is, hogy a maga egészében nézve Erdély élete csupa küzdelem volt, sorsa örökös küzdelem. Soha sem volt úgy, hogy teljesen a maga lábán állhatott volna, ne kellett volna jobbra-balra tekintenie, taktikáznia. Könnyű tréfálva, vagy gúnyolódva beszélni a székely „fuváros“ lóról, de nem szabad elfelednünk, hogy ezt történelmi kényszerűség fejlesztette ki, ez tette az erdélyi lélek egyik forrásává a bizalmatlanságot. Nagyon kellett vigyázni, hogy ne járjanak túl az eszén, igyekezett hát inkább ő járni túl a másén.

Az önállóság vágya mellett csodálatosképen ott volt az erdélyi lélekben valami bátortalanság, határozatlanság is. Mintha nem tudná határozottan valamely irányhoz kötni le magát, ahogyan a múltban is

kénytelen volt különböző irányban próbálkozni. Ezt a határozatlanságot a magárahagyottság érzése táplálta és egyben egy látszólag egészen másféle tulajdonságnak is forrásává lett. Arra gondolok, amit a fővárosiak és alföldiek oly gyakran vetnek az erdélyiek szemére, hogy t. i. az erdélyi magyar önző. Igaz, csakugyan önző, azaz önmagára gondol. De nézzük, nem természetes-e ez a vonás is? Nem kellett-e szükségképpen ilyenné válnia, mikor kénytelen volt magával annyit foglalkozni, magát, családját, birtokát állandóan védelmezni és mikor ebben a keserves, emésztő munkában egyedül érezte magát?! De nem szabad igazságtalannak lennünk: ez az önzés nem azt jelentette, hogy a maga hasznát másnak a kárával akarta. El kell ismernünk, hogy amit önzésnek nevezhetünk, az voltaképpen magyar önvédelem volt: ami ott a magyarok — köztök természetesen a székelyek — érdeke, az egyetemes magyar nemzeti érdek is. El kell vesznie annak a népnek, amely nem látja a maga harcát és szolgálni nem tudja; meg kell hát értenünk, hogy ezt a vonást ott az állandó veszedelem fejlesztette ki.

S kifejlesztett még egyet: az összetartozás, egymásrautaltság érzését, a segítségre való készséget. Az erdélyiekben általában sokkal erősebb minden, mint a többi magyarban. Aki kívülről került oda, ezt is meglepetve nézte: az egyes vidékekiől való erdélyiek maguk között különösen, de a többiekkel is egynek érezték magukat, ugyanígy nemcsak az egyes társadalmi osztályok tagjai, hanem a különbözők is. Másutt azért volt ez a közösség érzése csekélyebb, mert nem voltak annyira egyek a veszedelmek elszenvédésében: nem szenvedtünk huzamos ideig azonos sorsot. Hiszen még a török veszedelmet sem egyformán éreztük. Erdély egész magyarsága pedig ugyanazt a sorsot hordozta századokon át: a magyarság állandó küzdelmét folytatták a létért, bár változó-formában; ott ez tudatossá vált, az ország más részén sokkal-sokkal kevésbé; ott tehát mélyebb nyomának kellett maradnia az érzelmi életben is, mint egyebütt.

Ha pedig azt nézzük, mi jellemző az erdélyi magyar törekvésére nézve, jegyezzük meg, hogy ebben mindig két elem van: az ösztön és a tudatos akarás. Ott is így van: az összetartás ösztöne és az életfeltételek megteremtésének szándéka adja meg a törekvések irányát. Az erdélyi ember látja a személyes munkának az egyén érdekein túl terjedő jelentőségét a közre, a többi magyarra vonatkozó feladatát is. Tehát nem csupán ösztönszerűség, hanem tudatos akarás jellemzi. Az egész magyarságnak — szabad és szükséges kimondanunk a súlyos valómást — hosszú időn keresztül legnagyobb fogyatékosága, pusztulások döntő betegsége épen a nemzeti tudatosság hiánya volt. Ma talán-talán gyógyulunk ebben a tekintetben. Ez a hiány a legkisebb volt az erdélyi emberben. Vagy mondjuk megfordítva: leginkább az erdélyiek látták tisztán, mit jelent magyarnak lenni. Ez fejlesztette ki bennük a nemzet megtartására való törekvést. Ebből áradt a magyarság törekvésének szándéka: az összefogásra, belső erősítésre, a lelki védelmi vonalak kiépítésére való iparkodás. Elég a XIX. századból gróf Mikes Imrére és a hozzá hasonlókra hivatkoznom; társait a régen multból is, napjainkból is könnyű volna felsorolni. Nevén is nevezhetjük ezt a tulajdonságot: nemmi egyéb ez, mint politikai tudatosság. Természetes, hogy ez nem

lehetett, ma sem lehet általános; gátolja a kifejlődését némely már említett más tulajdonság, amely általános alapvonás az erdélyi lélekben. Mégis bizonyos, hogy a politikai érzék sokkal erősebb az erdélyiekben, mint például az Alföldön s így a politikai tudatosságnak is könnyebb ott fejlődnie.

Az a körülmény, hogy Erdély lakossága rendkívül sokféle, nagy tagoltságot jelent és ebből az erdélyiek lelki alkatának további vonásai erednek. Ilyen például bizonyos társadalmi zárkózottság. Ez némely irányban nagyon is merev volt. A magyarság elzárkózott a szászoktól és a románoktól. Egyházi különbségek is megértetik ezt, főként pedig hogy mindeniknek külön-külön iskolaszervezete volt s ebben saját politikáját csinálta mindenik. A három iskolaszervezetben más-más volt a nyelv, más nemzeti tudatosságot igyekeztek a tanítással kifejleszteni; mások a nyilvánvaló, vagy titkos céljai a nevelésnek. Eredetileg a magyar iskolák nem akartak egyoldalúan magyar nevelést folytatni; mindvégig nyitva állottak a többiek számára is. Természetes azonban, hogy a szász és román iskolák, egyházi és iskolai vezetők elhúzódsága a magyarokat is elhúzódsárra kényszerítette. Így aztán természetesen mindjobban fejlődött a vélt és a valóságos ellentétek hatása, élesedett a három nép viszonya. Egyik sem értette meg, amit sokan hirdettek, Wesselényi Miklós „Szózat”-ában 1870-ben rendesen ki is fejtett, hogy a szláv tengerben a magyar, a vele lakó németiség és a románság csak összefogva, csak egymást megértve és támogatva tudhatja az életét fenn tartani! Borzasztó jelei látszanak már a jóslás igazságának.

Nézzük azonban csak magát az erdélyi magyarságot. Az elzárkózásra való hajlandóság a magyarságban úgy is érvényesült, hogy a magyarság alkotó részeit különítette s távolította egymástól. Szabad-e eltitkolnunk önmagunk előtt szerencsétlenségünknek azt az egyik okát, hogy a magyarság önmagában sem volt egységes? Nem volt az közvetlenül a háborút megelőző időkben sem, akkor az országos politika ellentétei tették lehetetlenné az egyetértést. De nem volt meg a lelki egység régebben sem, jóllehet ott lett volna az egyesítésre alkalmas érzés: az összetartozásé. Csakhogy bizonyos körülmények ennek az érzésnek más irányt szabtak, az egész magyarságnál szűkebb kört jelöltek ki. Főképpen az erdélyi magyar iskolák felekezeti megoszlása idézte ezt elő s ebből nemcsak felekezeti tudatosság, hanem felekezeti elkülönülés is következett. Természetes, hogy így aztán bizony nagy ellentétek fejlődtek ki az erdélyi magyarságban, holott alapjában véve — amint még rá térek — a felekezetieskedés egyáltalában nem erdélyi vonás.

A szétagolás, részekre bomlás, apró célokhoz való tapadás veszedelmével szemben hatalmas szózatokban nyilatkozott az egység szükségessége mellett és nem is volt hatástalan. Ezek az erdélyiségnek igazi jellemzői. Például Mikó Imre alkotását, az Erdélyi Múzeum-Egyület emlitem. Ennek a nevét sokan ismerik, de csak az egyesületet látják benne, talán a régiségtárat, talán a könyvtárat. Bizonyos, hogy így nem értik meg sem az alapítójának gondolatát, sem az egyesület feladatát. Ez az egyesület keletkezésekor az erdélyi magyar egység gondolatát testesítette meg; ezt akarta megértetni ott minden magyarral, hogy az élet valóban ellentéteket termel, történelmi kényszerűség a társadalmi,

felekezeti elkülönülés, de minden szétválasztó erőnél erősebbnek kell lennie a magyarság tudatának. Az erdélyi szellem kifejezője ez az egyesület épen azzal, hogy az erdélyi magyarság szellemi egyesítője akar lenni, amikor megalakult és élete folyamán tudatosan kísérelte meg azt is, hogy minden pillanat-politikától mentesen kezébe vegye Erdélyben az igazi erdélyi politikát: mindenféle nyelvű és mindenféle vallású erdélyi ember szellemi egyesítését. Sem ezt a nagyon nagy, sem azt a kisebb, de magában véve is nagy célt elérni nem adatott meg. De a törekvés megvolt s ez a törekvés jellemzi az erdélyi szellemet.

Épen az ilyen törekvések sikertelensége bizonyítja, hogy ha az embert az élet közvetlen gondjai foglalják el, nem tud átfogó, nagy kérdésekkel foglalkozni. Természetes ez az erdélyi lelkekben is, de ebben megnyugodniok nem lehet olyanoknak, akik ebben a szellemi elaprózódásban távoli veszedelmet láttak, mert gyengülésre vezetett. Ezért emeli fel dörgő szavát Wesselényi a balitéletről írott munkájában, (1833) eléljök tárja, min kell gondolkodniok, mi pótolja a helyzet tiszta megismerését, igyekszik egyszerűbbé tenni a magyarok gondolkodását és törekvéseit. Ez is az erdélyi szellem danája.

Aki majd egyszer rendszeresen kimutatja, az erdélyi szellem nyilvánulásait, abból különös gondot kíván a családi élet. Az a szerep, melyet az erdélyi főurak betöltöttek, az egész magyarság szempontjából nagy jelentőségűvé tette, épen a főúri családok életét. Az erdélyi élet, erdélyi sors lelki hatását e családok tagjai mutatják leginkább, azaz ezektől maradnak olyan emlékek, amelyekből ezek a hatások tisztán megállapíthatók. Itt egyetlen vonást említek fel, mert igen jellemzőnek és épen a jövőre gondolás bizonyítékának tartom; nevezetesen azt, hogy a legtöbb erdélyi főúri családnak állandó gondja volt az új nemzedékre. Nemcsak anyagi jólétükről gondoskodtak, nem csupán a szokásos nevelésben részesítették gyermekeiket, hanem beléljök nevelték a kiváltságos helyzet különös feladatainak a gondolatát, kifejlesztették a hivatás tudatát. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum kolozsvári levéltárába a családi levelesládáknak rendkívül becses anyaga van együtt, legnagyobb részében feldolgozatlanul. Bárhol nyúl bele az ember, minduntalan annak bizonyítékai jutnak a kezébe, hogy az erdélyi művelt főnemes fiát is, lányát is hogyan igyekszik előkészíteni és a nevelőkkel előkészíttetni a reájok váró feladatokra. A családi életnek ez a — mondjuk pedagógiai áhatottsága nem egyedüli erdélyi főemberek tulajdonsága, de ezekre nézve jellemző és az épen magyar szellemi fejlődésnek nevezetes adatai, rejtett mozgatói tárulnának elénk, ha az erdélyi levéltárat ebből a szempontból fel lehetne dolgozni.

Annál fontosabb volt ez a nevelői kérdések és céltudatosság, mert hol több, hol kevesebb határozottsággal együtt járt vele az a törekvés is, hogy a társadalmi osztályok között a származás, vagyon és foglalkozás miatt meglevő különbségeket kiegyenlítsék. Nem az eltüntetések-ről van szó, hanem arról, hogy a kedvezőbb helyzetű társadalmi osztály érezze meg a többiek iránt való kötelességét. Ennek a szellemnek képviselőjéül mindig a zilahi Wesselényi-szobor képe jelenik meg előttem. Fadrusz János csodálatosan meglátta ebben az emberben az erdélyi magyar főúr lelkét és felejtethetetlenül tudta kőbe faragni. Ott áll a hatal-

mas főúr és ráteszi a kezét az előtte álló gubás ember vállára, ez meg kezében fogva a kalapját, tágra nyílt szemmel néz fel reá. Nem egy lépcsőfokon állanak, de a kinyújtott kar összeköti őket s a földműves mintha az apjára nézne. Mintha azt mondaná a szobor: atyámfiak, mi erdélyi magyarok, mind együtt vagyunk! Ezt az együttlételt bizonyítja a tömérdek alapítvány és adomány, a régi erdélyi iskolák aranykönyveiben; a fejedelmi és főúri alapítványok, minden rendű és rangú embertől származó kisebb-nagyobb adományok; mind arra szolgált, hogy segítse a nemzedékek végtelen sorát a művelődésben, szellemi erőgyűjtésben, maga boldogulásának és a többiek szerencséjének szolgálatában. Érdekes és nagyhatású volt az a mód, ahogy a főúri családok fiaik külföldi útjait rendezték: „mentor“-t választottak melléjük a kollégiumok legkiválóbb, érettebb ifjai közül, az úrfi és az egyszerű származású Szabó, vagy Kovács, vagy Papp Uram együtt éltek, együtt tanultak, tanáraikkal odakinn együtt érintkeztek, egymással törődniök kellett, akárhányszor a mentor akaratának kellett irányt szabnia, az övé volt a nagyobb felelősség. Így kialakult egy-egy nemzedék sok tagjában a kölcsönös megismerés alapján egyező célok tudata és később az egyik mint tanár, lelkipásztor, püspök, a másik mint iskolai, egyházi, egyházkerületi gondnok és főgondnok tudták az egyház és a nemzet ügyét megértően szolgálani. A mentorok alkalmazása közvetlenül persze egyéni, családi céllal történt, közvetve azonban az erdélyi szellemi életnek egyik legfőbb mozgója lett. S ebben épen az a fontos, hogy ezen az úton a társadalmi különbségek a kölcsönös megértés következtében nem akadályozták a közös célért való együttműködést.

Erdélyi szellem; a közös sors szükségessége. Igazi erdélyi emberek között sem a társadalmi állás, sem a felekezeti különbség nem volt idegenségnek vagy épen a gyűlölködésnek forrása. Az a régi tordai országgyűlés örökre megmondta, hogy mi az erdélyi magyarság érdeke, mi következik Erdély lelkéből: legyen szabad mindenik felekezet és senki se háborgassa a másikat a vallásában. Személyes tapasztalásból tudom, hogy ez a felfogás az igaz, erdélyi felfogás, az egyházi ügyekben ebben jelenik meg az erdélyi szellem. Nem azt jelenti ez, hogy kivétel nélkül mindenki szeretetben tartotta a másikat a vallását és nem bántotta a felekezetét; hiszen azok a nevezetes tordai határozatok is harcok után keletkeztek és egyéni türelmetlenséget, korlátozottságot semmiféle határozattal nem lehet megszüntetni vagy megelőzni. De Erdélyben csodálatos erővel élt és él ma is mindenik magyar felekezet lelkében az ő magyarságának tudata s ez egyesíteni tudta őket a magyarság közös teendőiben, magyar ügynek, magyar érdeknek tudták nézni a másik felekezet értékeit. Kicsiny, de jellemző adat lehet arra az, hogy mint kolozsvári egyetemi hallgatók nagy eseménynek, mindnyájunkra tartozónkra láttuk a református, a katolikus, az unitárius egyházi gyűléseket. Nemcsak a magunk egyházának a régi erdélyi országgyűlésre emlékeztető kerületi gyűlésein voltak ott a hallgatók között s mellettünk katolikus társaink, hanem ezekkel együtt hallgattuk, néha kísértük is az ő statusok vezető férfait és valamennyien egyformán érdeklődtünk az unitárius főtanács üléseiről szóló hírek iránt is. Mindhárom testület úgy állott előttünk, mint az erdélyi magyarság

életének mindnyájunk tiszteletét követelő képviselője: nem egyik felekezetet, hanem az egész magyarságot láttuk bennük. Ennek a felfogásnak igazolását láttuk a ránk szakadt keserves időnek abban a felemelő jelenéségében, hogy a megszállás után az erdélyi magyaroknak mindenik egyháza közös szózáttal fordult híveihez. Igaz, a mindeniket egyaránt nyomó, kegyetlen sors volt ennek a közvetlen forrása, de az erdélyi szellem eleven ereje nélkül sem a gondolat meg nem születhetett, sem a cselekedetnek hatása nem lett volna.

Az erdélyi szellemnek ezt a felekezeten felülemelkedő magyarságát sok, nevezetes ember működésével lehet igazolni. Csak egyet említtek itt fel: gyulafehérvári diákot és tanítót, Apáczai Csere Jánost. Egyházi szolgálatban állott, hiszen másféle iskola nem is volt. Műveltsége a protestáns theológiában gyökerezett, mert senki mástól, mint a saját egyháza hitének tanulásából nem indulhatott ki. De szívében az egész magyarságot hordozta, a magyar művelődés útját akarta egyengetni mindenki számára. Erdélyi értelemben felekezethez való hűség nem jelentett kizárólagosságot vagy elzárkózást vagy a másik semmibe vevését. Ezért tudtak az erdélyi iskolák mindenkor az erdélyiek magyarságának, az erdélyi magyarság erejének fenntartói és fokozói lenni. Tanítók és tanárok erdélyiek és oda származott erdélyi szellemű emberek voltak. Mindnyájan úgy érezték, hogy rajtuk fordul meg iskolájok élete és egész lelküket adták annak a kicsiny vagy nagy iskolának szolgálatába. Tudták, hogy a magyar jövődőt szolgálják. Az önmagokat fenntartó és kormányzó erdélyi kollégiumok, a nagy alapítók szellemének őrzői és a vagyon sáfárai valóban igyekeztek magokat kormányozni, de sohasem önmagokért. Élt bennök az ősök szelleme; apáik talán a szellemi alapítók, a régi nagy tanárok utódai vagy rokonai; talán ugyanannak az iskolának alapítványain nőttek fel magok is; a Bethlenek, Mikók, Kun Kocsárdok, lelkének „isteni szikrája” gyújtotta bennök az önemészítő tüzet a magyar gyermek iránt, akit az apja olyan egyszerűen csak ott hagyott a hagyomány szerint az enyedi kollégium udvarán, a kollégium anyai keblén. „Azok a kis condrás kölykök” mind „az ő édes fiaik” voltak, ahogyan E. Kovács Gyula 30 évvel ezelőtt írta s így igazán apáról fiúra áradt tovább az iskolákat eltöltő erdélyi szellem.

A környezet alakító hatására igen becses példa az 1872-ben megnyílt erdélyi egyetem a kolozsvári Ferenc József tudományegyetem élete is. Nemcsak erdélyi származású tanárai, de a többiek is — az elsők és a következők — kimutathatóan igyekeztek Erdély lelkét érvényesíteni működésükben. Ezen az egyetemen soha sem tudtak erőre kapni széthúzó törekvések, ha voltak is nagy véleménykülönbségek; nem voltak egymástól idegenek a tanárok és hallgatók; mindkét fél akart és tudott beleolvadni Kolozsvár és Erdély életébe; nemcsak a tanárok léptek ki az egyetem falai közül, hanem egyidőben a hallgatók csapatai is járták a falvakat és vitték a tudomány vonzó és egyesítő világosságát. Az egyetem bekapcsolódott Erdély életének mindenik ágába: folytatta, megvalósította az erdélyi egyetem ábrándozó régiék törekvéseit, hagyományokra épített és a jövődőt alapozta, tudatosan magáévá téve és fejlesztve az ősi iskolák erdélyi szellemét. Hogy ez a szellem élt és hatott, abban a kolozsvári egyetem mind a négy fakultásának is része volt.

Visszatérve azonban az iskolák hatására, meg kell jegyeznünk azt is, hogy az erdélyi szellemnek az iskolák útján való áramlása nem volt zavartalan azóta, amióta a régi erdélyi iskolázás teljesen az országos szervezet keretébe illeszkedett, amióta ott az állami iskolák elszaporodtak s ezzel gyakorivá lett a tanító személyzet cserélgetése. Nem is kell arról beszélnünk, hogy Erdély legtöbb pontján szinte számkivetettnek érezte magát az ország más vidékéről oda dobott ember, sem arról, hogy az odahelyezésnek ugyanúgy, mint más nemzetiségi vidékek állami állásai betöltésének sokszor egyenesen büntetés-jellege volt. Elég annyit említeni, hogy a személyeknek sűrű változása nem engedte a meggyökeresedést, másfelé valók odarendelése nem engedte az erdélyi szellem zavartalan érvényesülését, még kevésbbé a fejlődését, a régi zománcnak tehát kopnia, pusztulnia kellett. Így volt ez más téren is, nemcsak az iskolákban. Sem az erdélyi magyarság feladatainak megértése, sem az ellentéteket is elsimító közös erdélyiség ösztönös ereje, sem a helyzettel való megalkuvás kényszerúsége nem lehetett irányadó az ideig-óráig ott élők lelkében s azt gondolom, nyomról-nyomra ki lehetne mutatni, hogy annak a sok kellemetlenségnek, pártpolitikai izetlenségnek, társadalmi egyenetlenségnek, ami néhány évtized óta Erdély magyarságát is mindjobban megrontotta, az idegenből odakerült „magyarországi tisztviselők voltak az éoresztői és ébrentartói, akik nem tudták magokba fogadni Erdély multját és tisztán látni Erdély jövőjét, jobban mondva: e jövő fenyegető jeleit. Erdély magyarsága fokozatosan elerdélyietlenedett; a sajátosság elhalványodása pedig gyengülést jelent. Megfordítva is igaz: az egyéni sajátosságok megőrzése, megerősödése az egész szervezetnek az erősödését jelenti. Reméljük, most ez folyik ottan!

Döblingi este.

*Fájdalom borzongott bomlott agyán
S lassan bolygott érében sűrű vére,
Ha visszagondolt fáradt életére,
Mikor ráhullt a döblingi magány.*

*Az ablakhoz ült s messze-messze bámult,
Jelt várt keletről, szent Abel-tűzet
S az álmodó nép sohasem üzent,
Hűs este lett s ziháló melle tágult.*

*Évek multak, a jelt hiába leste,
A sötétség kormos ködöt szitált,
Furcsát gondolt és sóhajtvá felállt:
„Lement a nap, jöjj hát döblingi este!”*

S fiókjából a pisztolyt előkereste.

DOBOS LÁSZLÓ

